

BLAIRTÓL PERIKLÉSZHEZ

A politikai ítélőképesség kortárs realista felfogása és a „görög realisták”¹

Illés Gábor

(ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet, TK Politikatudományi Intézet)

*A tanulmány beérkezett: 2020. december 18., opponálás: 2021. január 5. – február 22.,
véglegesítve: 2021. február 28.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány a politikai ítélőképesség működését vizsgálja demokratikus környezetben, válságszituációkban, amellet érvelve, hogy a kortárs politikai realizmus legkidolgozottabb, Raymond Geuss nevéhez fűződő ítélőképesség-fogalma két ponton is módosításra szorul ahhoz, hogy egy ilyen elemzésre alkalmassá váljon. Ezen módosítások közül az első a célok és körülmények viszonyának leírása, a második pedig az ítélőképesség látásként való metaforizálása. A szöveg a politikai realizmus két antik görög klasszikusának, Arisztotelésznek és Thuküdidésznek a műveiből kiindulva kísérel meg kiegészíteni az ítélőképesség Geuss-féle fogalmát, amellet érvelve, hogy a gyakorlati mérlegelés arisztotelészi sémája, illetve a tapogatózás metaforája segíthet megragadni az ítélőképesség válsághelyzetekben való működését. A szöveg a szerző reményei szerint tágabb relevanciával is bír, mivel a politikai moralizmus elleni vita középpontba helyezése helyett a pozitív, empirikus relevanciára is igényt tartó realista elemzés példáját szolgáltatja.

Kulcsszavak: politikai ítélőképesség ■ politikai realizmus ■ Raymond Geuss ■
Thuküdidész ■ Arisztotelész

A konkrét helyzetek, partikuláris kontextusok követelményei iránti érzékenység, azaz politikai ítélőképesség (*political judgement*) felértékelése a széleskörű (akár univerzális) érvényességre igényt tartó szabályokkal szemben a kortárs realista politikaelmélet egyik legfontosabb sajátossága (Galston, 2010; Rossi és Sleat, 2014; Szűcs, 2017: 34–43.). Ez a benyomásunk csak erősödik akkor, ha szemügyre vesszük, mennyi részprobléma kapcsán foglalkoznak a realisták a politikai ítélőképességgel (illetve annak tökéletlenségeivel). Csak néhány, fontosabb példát említve az elmúlt évtizedek realistának mondható szerzőitől: milyen esetekben érdemes az alapvető emberi jogok megsértéséről beszélnünk (Williams, 2005a: kül. 69–74.), mikor nevezhető politikai erénynek a lojalitás (Philp, 2007: 117–140.), hogyan oldhatóak fel az értékek konfliktusai (Berlin, 2013), mikor mondhatjuk, hogy egy politikus kellő körültekintéssel cselekedett

(Philp, 2010; Geuss, 2009), vagy éppen, hogy miért is létezik politika egyáltalán (Dunn, 2000). Ahogy a példákból látszik, az ítélőképesség megfelelő gyakorlása a realisták szemében mind az elméletalkotókkal, mind a gyakorló politikusokkal szemben elvárás. Bár azt illetően, hogy az elméletalkotás maga is politikai tevékenység-e, eltérő realista álláspontokat találhatunk, a két tevékenységforma közötti különbség az ítélőképesség vonatkozásában semmiképpen sem kategorikus: a politikusnak ugyanúgy figyelemmel kell lennie a konkrét körülményekre, mint az elméletalkotónak (vö. Geuss, 2008: 23–30.; Philp, 2010).

Jelen tanulmány ennek a rendkívül gazdag tárgykörnek egy szűk szeletével kíván foglalkozni, abban a reményben, hogy képes lesz néhány hasznos kiegészítést fűzni az ítélőképesség körül kialakult kortárs realista diskurzushoz. Ez a szűkebb szelet a gyakorló politikusok ítélőképessége, még konkrétabban az a kérdés, hogy miként ragadható meg annak működése akkor, amikor demokráciák politikusai olyan rendkívüli helyzetekkel, válságszituációkkal szembesülnek, amelyek felvetik politikai vállalkozásaik (vö. Williams, 1981; Jenkins, 2006: 29–34.) feladásának szükségességét. Ilyen helyzetekben a politikai cselekvés megnövekedett tétje és a nagymértékű bizonytalanság miatt még élesebben rajzolódik ki a politikai ítélőképesség szerepe, mint a politika „hétköznapijaiban”.

Amellett fogok érvelni, hogy a politikai ítélőképesség legkidolgozottabb kortárs realista koncepciója, Raymond Geussé, legalább két ponton módosításra szorul annak érdekében, hogy az ítélőképesség működését képes legyen megragadni ilyen helyzetekben. Ez a két pont az instrumentális mérlegelés problémája, illetve a politikai ítélőképesség előrelátásként való metaforizálása. Bár a tanulmány Geuss írásaira fókuszál, mindazonáltal reményeim szerint a realizmus egy karakteres felfogása is kirajzolódik belőle, amely nagyobb hangsúlyt helyez a kialakított fogalmak empirikus alkalmazására, mint Geuss megközelítése (utóbbi sokkal nagyobb figyelmet fordít a „moralista” ítéletalkotás kritikájára, mint arra, hogyan is működik az ítélőképesség különböző helyzetekben). Az empíriához való viszony tekintetében érvelésem közelebb áll Michael Freeden (2013) vagy Andrew Sabl (2002) egyes munkáinak realizmusához, mint Geusséhoz.²

A szöveg célja megmutatni, hogy a Geuss-féle koncepció hiányosságainak megragadásában és az azokat orvosló kiegészítések kidolgozásában haszonnal fordulhatunk Thuküdidész és Arisztotelész egyes szöveghelyeihez. A két klasszikus szerző közül előbbit konszenzusosan a politikai realizmus egyik klasszikusának tekintik, utóbbi realizmushoz való viszonya pedig, bár sokkal komplexebb kérdés, nem nehéz amellet érvelni, hogy gondolatai számtalan ponton affinitást mutatnak a kortárs realista programmal (vö. pl. Sabl, 2002; Galston, 2005; Szűcs, 2018). Emiatt nevezem őket, némileg leegyszerűsítően, „görög realistáknak”.

GEUSS ÍTÉLŐKÉPESSÉGRŐL ALKOTOTT FELFOGÁSA

„De hát Szaddám gonosz, vagy nem?” – állítólag ezzel a – Raymond Geuss által előszeretettel idézett – mondattal torkolta le Tony Blair újra és újra azokat a Közel-Kelet-szakértőket, akik egy Irak elleni háború potenciális veszélyeire, az ország és a térség problémáinak komplexitására akarták felhívni figyelmét (idézi: Geuss, 2010: 32.; Geuss, 2016: 35.). Az idézet Blairt a konkrét körülmények iránt teljességgel érzéketlen, kérlelhetetlen moralistaként láttatja, akinek a szemében a jó és a gonosz szempontjai minden egyéb megfontolást felülírnak – annak a „moralista” ítéletalkotásnak a példájaként, amelyet Geuss élesen bírál. Sokatmondó azonban, hogy ő maga is elismeri (Geuss, 2016: 35–38.), ez alapján az egy mondat alapján aligha lehetséges megérteni Blair iraki háborúval kapcsolatos cselekedeteit. Érdemes közelebbről megismerkednünk Geussnak az ítélőképességről alkotott felfogásával, hogy megértsük, pontosan milyen nézőpontból is kritizálja az ominózus blairi mondatot.

Bár Geuss vállaltan nem rendszeralkotó gondolkodó, esszéiből az ítélőképesség egy karakteres felfogása rajzolódik ki, amelyet alább négy pontban kísérek meg összefoglalni, majd ezután két ponton problematizálni.

1.) *„moralista” séma alkalmazatlan modellje a politikai ítélőképességnek.* Szövegeiben (Bourke és Geuss, 2009; Geuss, 2008; Geuss, 2009; Geuss, 2010; Geuss, 2016) több felfogás ellen is érvel, előkerülnek például a politikai ítélőképességet a deliberáció vagy az akadémiai vita mintájára elképzelő felfogások, vagy éppen Platón Szókratésze. Mindazonáltal fő ellenségképe a kantianus alapokra felépülő „moralizmus”. Ez a felfogás Geuss szerint (2016: 25–35.) azért problémás, mert az ítélőképességet valami egyszerűvé és abszolúttá változtatja, azáltal, hogy a megítélés egyetlen, minden mást felülíró dimenziójává a jó és a gonosz kérdését teszi. Mindez az ítélet körülményei iránti érzéketlenséghez vezet: „Az embernek bizonyos értelemben meg kell tanulnia figyelmen kívül hagyni a kontextust, hogy az igazán lényegesen figyelhessen. [...] a moralizmus kognitív tunyasághoz vezet a világhoz való viszonyulásban” (Geuss, 2016: 27., 34.). Az ítélőképesség nem lesz más, mint az esetek besorolása egy előzetesen adott univerzális erkölcsi törvény kategóriái alá (vö. Bourke és Geuss, 2009: 4.).³ Mindez egy elméletalkotónál kárhóztatandó, egy döntési pozícióban lévő politikusnál pedig egyenesen veszélyes. Blair idézett mondata pedig éppen az ítéletalkotás ilyen modelljét példázza Geuss szerint.

2.) *A politikai ítélőképesség általában differenciális, nem kategorikus.* Azaz: X-et sok esetben nem önmagáért választják, hanem Y vagy Z helyett (Geuss, 2014a: 55.). A körülmények lehatárolják a lehetséges cselekvési alternatívákat: az, amit a cselekvő magától választana, a legritkább esetben opció. Geuss ezen állítása voltaképpen a reálpolitika klasszikus bismarcki toposzának („a politika a lehetséges művészete”) megidézése. Ehhez a toposzhoz kapcsolható az időér-

zék, a megfelelő pillanat (*kairosz*) kiválasztásának képessége is, amelyet szintén érint (Geuss, 2008: 31–32.). Mindazonáltal fontos leszögezni, hogy Geuss nem *kairosz*-gondolkodó, és egy ponton karakteresen szemben áll a „lehetséges művészete” toposzával: kritikai realizmusában központi fontosságú gondolat, hogy a lehetséges és a lehetetlen határai sokszor nem egyértelműek, a konformizmus, vagy éppen az ideológiai status quo sok lehetőséget elrejt előlünk: „sok opció nem elérhető, amíg valaki nem kísérel meg őket” (Geuss, 2016: 44.).⁴

3.) A *politikai ítélőképesség egyedi esetekre keres egyedi megoldásokat*. Geuss egész politikafelfogását meghatározza a politika „szabályközpontú” szemléletének elutasítása. Ahogy írja: „a politika a hatalom bizonyos célok elérése érdekében való gyakorlásáról szól; nem inherensen szabályvezérelt tevékenység, inkább úgy érthetjük meg, mint különböző, kontextusspecifikus ítéleteket alkotó, váratlan lehetőségeket kihasználó és újító cselekvők összetalálkozását” (Geuss, 2010b: 51.). Az idézetből látszik: Geuss álláspontja radikálisabb annál az állításnál, hogy mindenfajta szabályalkalmazásban helyet követel magának az ítélőképesség.⁵ Sokkal inkább azt hangsúlyozza, hogy egy probléma megoldása adott esetben teljességgel egyedi szingularitás is lehet, amelyben nincs helye szabályok alkalmazásának. Max Weber kádi-igazságszolgáltatással kapcsolatos példájában, amelyre hivatkozik, a kádi ítélete nem egy írott jogi szabályrendszeren alapult, amelyet alkalmazott, sokkal inkább „gyakorlati képességek széles repertoárját használta, amelyet évek tapasztalatával szerzett, hogy olyan problémákat kezeljen, amelyek gyakran egyértelműen különleges és megismételhetetlen helyzetek voltak, és úgy változtassa meg őket, hogy kielégítsék az érintett feleket” (Geuss, 2010a: 41.). A politikai ítélőképesség további analógiájaként kerül elő írásaiban az egyedi eseteket kezelő házassági tanácsadó és a *vocal coach* (Geuss, 2008: 15.), illetve érdemes megemlíteni a részben általa szerkesztett *Political Judgement* című kötet (Bourke és Geuss, 2009) borítóját, amelyen Poussin Salamon ítélete című festménye látható. A politikai ítélőképesség legfontosabb része tehát a cselekvés egyedi kontextusa iránti figyelem,⁶ illetve – írja Geuss, Thuküdidészre hivatkozva – a körülményekből következő lehetséges fejlemények előrelátása (mi fog történni?), és értékelése (számomra mit fog mindez jelenteni?) (Geuss, 2009: 44–45.).⁷

4.) A *politikai ítélet elsődlegesen cselekvés, amely kapcsolódhat ugyan nyelvi megjelenési formákhoz, utóbbiak azonban nem mindig szükségszerű feltételei az ítéletalkotásnak*. Azaz, Geuss szerint léteznek a nyelvi megformálás előtti primitív ítéletek (például ahhoz hasonlóak, ahogy a macska ellenségként kezel valakit), ebből adódóan cselekvés és nyelv között laza az illeszkedés. Annak feltételezése, hogy bizonyos meggyőződések, indokok nyelvileg formált léte feltétlenül szükséges lenne az ítéletalkotáshoz, az emberi viselkedés és a politikai ítélőképesség túlintellektualizálása (Geuss, 2009: 34.). Ebből adódóan önmagában

problémás egy személy ítéleteit egymással konzisztensnek vagy inkonzisztensnek nevezni: az ítélet ugyanis elsődlegesen cselekvés (csak másodlagosan szól gondolatokról, indítékokról, elképzelésekről), a cselekedeteket pedig előbb fogalmilag „ki kell preparálni” ahhoz, hogy egymással konzisztensnek vagy inkonzisztensnek tekinthessük őket (Uo. 34–35).

A fenti négy pont megítélésem szerint jól összefoglalja Geuss ítélőképességről alkotott felfogását, azonban érdemes ezeket a megjegyzéseket beilleszteni a gyakorló politikusról alkotott általános felfogásába: számára a politikai cselekvő *bricoleur*, aki „a keze ügyében lévő gyakorlati és fogalmi eszközöket használja, az aktuális célokhoz igazítva azokat, alkalmanként (vagy talán inkább ritkán) megpróbálva alkotni valami újat” (Geuss, 2001: 160.). A *bricoleur*, szemben a mérnökkel, nem rendelkezik a cselekvést megelőzően „tervrajzzal”, sokkal inkább a keze ügyében lévő, rendelkezésére álló dolgok határozzák meg, mit is fog alkotni.⁸ Ez egybecseng azzal a fentebb idézett meglátással, hogy X-et sok esetben nem önmagáért választják, hanem Y vagy Z helyett. Ha pedig tekintetbe vesszük Geuss kritikai gondolkodásának tágabb keretét, a kapitalizmusban működő, adott célok meg nem kérdőjelező instrumentális racionalitás bírálatát (Geuss, 2014b), akkor a *bricolage* akár célok és eszközök dialektikus viszonyaként is értelmezhető, amely a rendelkezésre álló eszközök, „nyersanyagok” fényében gondolja újra állandóan a célt, a „művet”.⁹

Azonban még ha Geuss ítélőképesség-fogalmát be is illesztjük tágabb munkásságába, két problémás pont megmarad. Az egyik a célok és körülmények kapcsolatáról (és ezen belül a cél-eszköz viszonyrendszeréről) festett kép, amely két szempontból is bírálható. Egyfelől, úgy tűnik, hogy a *bricolage* esztétikai analógiája nem tulajdonít kellő súlyt annak, hogy bizonyos célokhoz, „politikai vállalkozásokhoz” való ragaszkodásnak egy demokráciában kifejezetten politikai jelentősége is van (az etikain túl), mivel ez teszi legalább minimális mértékben előre kalkulálhatóvá a politikusok cselekvését választóik számára. Éppen ezért, ha a bevezetőben kijelölt problémát, demokráciák politikusainak válsághelyzetben való cselekvését akarjuk elemezni, Williams (1981) vállalkozásokkal vagy Sabl (2002) állhatatossággal kapcsolatos fejtegetései érdemben egészíthetnék ki Geuss felfogását. Másfelől, van egy belső feszültség Geuss írásaiban: azok az analógiák, amelyeket az ítélőképesség kapcsán használ, feszültségben állnak a *bricoleur* képével, és – alighanem Geuss elméletalkotói céljaival ellentétesen – az ítélőképesség pusztán instrumentális mérlegelésként való felfogása felé mutatnak.

A másik problémás pont pedig az ítélőképesség előrelátásként való metaforizálása, amelyet Geuss is alkalmaz. Utóbbi megítélésem szerint félrevezető képet fest az ítélőképesség válsághelyzetekben való működéséről. A továbbiakban bővebben kifejtem ezen problémák mibenlétét, és megkísérellek javaslatokat tenni megoldásukra.

ARISZTOTELÉSZ ÉS AZ INSTRUMENTÁLIS MÉRLEGELÉS PROBLÉMÁJA

Geuss ítélőképességhez kapcsolódó analógiái, bár rendkívül szemléletesek, bizonyos mértékig félrevezetőek. Azokban ugyanis a cselekvő egy jól körülhatárolt, világos célokkal rendelkező tevékenységformán belül működik, ahol maga a tevékenységforma követeli meg az esetek egyediségéhez való alkalmazkodást. (Salamon ítélete, a kádi és a házassági tanácsadó mediációs esetek, a cél a felek kibékítése; a *vocal coach* esetében pedig egyedi adottságokkal rendelkező tanítványok éneklési technikájának fejlesztése). Bár Geussnak ez aligha célja, analógiái alapján azt gondolhatnánk, hogy az ítélőképesség voltaképpen egy korlátozott tevékenységforma rögzített céljaihoz eszközöket kereső instrumentális mérlegelés, amely egyszerre rendkívül rugalmas (az eszközök megtalálásában) és felettebb statikus (a tevékenység rögzített célja miatt). A politikai ítélőképesség ilyen felfogása két szempontból is problémás.

Egyfelől, a politikai cselekvést problémás lenne „belegyömöszölni” ebbe a keretbe, ugyanis céljai tekintetében sokkal kevésbé lehatárolt, mint Geuss analógiái.¹⁰ Míg egy házassági tanácsadó egy adott eset releváns sajátosságait a házassági tanácsadó nézőpontjából mérlegeli, addig egy politikus számtalan perspektívából szemlélhet egy politikai helyzetet. Ebből következően Geuss azon állítása, hogy a politikai ítélőképesség egyedi helyzetekre keres egyedi megoldásokat – amennyiben nem egy jól körülírható, korlátozott tevékenységekre alkalmazzuk – zavarossá válik: miben áll egy politikai helyzet „megoldása” egy politikus számára? Ha nem magából a tevékenységformából, akkor honnan származnak azok a „bizonyos célok”, amelyekre Geuss utal (lásd a 3. pontot fentebb)? Ezen a ponton felfogását jól kiegészítené a cselekvők politikai vállalkozásainak bevonása a képbe. Utóbbiak különös jelentőséggel bírnak demokratikus keretek között, amelyet a kortárs politikai realizmus is felismert: az állampolgárok által ismert, nyilvános megszólalásokban megjelenő, és adott esetben politikai programban is rögzített politikai vállalkozásokhoz való állhatatos ragaszkodás a demokratikus stabilitás előfeltétele. Ahogy Andrew Sabl fogalmaz: „a karakter konzisztenciája lehetővé teszi másoknak, hogy számíthassanak arra: az ember elvégzi a maga dolgát az ilyen [azaz demokratikus – I. G.] kapcsolatokban” (Sabl, 2002: 46.).¹¹

A fentiekén túl Geuss analógiái egy másik szempontból is félrevezetőek, mivel nem képesek számot adni célok és rendelkezésre álló eszközök (körülmények) interakciójáról. Egy abszurd, de talán szemléletes példával leírva: a házassági tanácsadó, látva egy házasság megmentésének reménytelenségét, aligha fogja a körülmények fényében átértékelni tevékenysége célját, és elkezdeni társkeresési javaslatokat adni a válasz előtt álló házaspár tagjainak (vagy ha mégis, onnantól fogva már biztosan nem neveznék házassági tanácsadónak). Ezzel szemben politikai cselekvőknél találkozhatunk ilyen „fordulatokkal”, amikor a helyzet sajátosságai miatt a cselekvőnek át kell gondolnia tevé-

kenysége céljának, politikai vállalkozásának feladását. Bár a *bricolage* Geuss által használt fogalma implikálja célok és eszközök interakcióját, arról, hogy ez pontosabban hogyan is zajlana, nem sokat tudunk meg írásaiból.

Ezen a ponton érdemes Arisztotelészhez és értelmezőihez fordulnunk. A gyakorlati okosság (*phronészisz*) arisztotelészi fogalmát illető filozófiai kérdéseket, amelyek jócskán meghaladnák e tanulmány kereteit, ehelyütt zárójelbe teszem. Korlátozott céломhoz elegendő a gyakorlati okosság működési sémáját, a gyakorlati mérlegelést (*bouleusisz*) tárgyalnunk. Amellett fogok érvelni, hogy a gyakorlati mérlegelés ún. partikularista olvasatai úgy képesek elkerülni a Geuss által bírált „moralista” ítéletalkotás problémáit, hogy közben a Geuss szövegeiben megjelenő, némileg félrevezető analógiák által sugallt képet is korrigálják, pontosabb képet adva célok és eszközök interakciójáról, a körülmények politikai cselekvőkre gyakorolt hatásáról.

Arisztotelész a *Nikomakhoszi Etika phronészisz*ről szóló hatodik könyve előtti oldalakon, a méltányosságról beszélve hozza az alábbi példát: „Tehát a méltányosság lényege: a törvényt [*nomosz*] helyesbíti ott, ahol abban az általánosítás miatt hézag mutatkozik. Ebben kell keresnünk annak az okát is, hogy miért nincs mindenre törvény: bizonyos dolgokat lehetetlen törvénnyel szabályozni, tehát ily esetben népgyűlési határozatra [*pszéphiszma*] van szükség. Mert ami határozatlan, annak a mérővesszője is határozatlan, mint az ún. lesboszói építészetben az ólom mérővessző: ez a kötömbök alakjához idomul, s nem marad meg változatlan formában; így a néphatározat is az egyes helyzetekhez alkalmazkodik.” (Arisztotelész, 1987: 1137b)¹²

Ez az idézet a hajlítható mérőeszközzel kulcsszerepet játszik az arisztotelészi gyakorlati mérlegelés partikularista olvasataiban (Wiggins, 1975/76; McDowell, 1979; 2009; Frede, 2016; vö. Gadamer, 1984: 228.). Ezen olvasatok számunkra fontos elemét – zárójelbe téve az egyes szerzők közötti különbségeket – úgy foglalhatjuk össze, hogy a gyakorlati mérlegelés nem azonosítható sem pusztán előre rögzített célok eléréséhez alkalmas eszközök keresésével (azaz instrumentális mérlegeléssel), sem pedig egy előzetesen adott szabály konkrét helyzetekre való mechanikus alkalmazásával. Az arisztotelészi gyakorlati mérlegelésben az első lépés (logikai terminussal: a gyakorlati szillogizmus első premisszája) valamilyen jó azonosítása, a második lépés (a szillogizmus második premisszája) pedig ezen jó adott körülmények között lehetséges megvalósításának meghatározása. Az említett jónak egyáltalán nem szükséges szabálynak lennie – lehet az adott cselekvő jó étellel kapcsolatos felfogása (McDowell), a cselekvő valamilyen konkrét célja (Wiggins), vagy akár – a korábban bevezetett terminológiánál maradva – a cselekvő politikai vállalkozása is. Nem kell *szükségképpen* jelen lennie valamilyen szabálynak a cselekvő gyakorlati mérlegelésében – ahogy az idézetben szereplő határozatok esetében sincs feltétlenül törvény, amelyek kiigazítására születnek. Továbbá, Gadamer nyomán mondhatjuk, hogy a gyakorlati mérlegelés két lépése legfeljebb ana-

litikus céllal különíthető el egymástól, a valóságban szorosan összefonódnak: a politikai cselekvő számára csak az adott körülmények között válik világossá vállalkozása pontos tartalma, csak ekkor érti azt meg ténylegesen. Az arisztotelészi gyakorlati mérlegelés ilyen olvasata elkerüli azt a problémát, amelyet Geuss tárgyal, a konkrét helyzetekben való cselekvés mechanikus szabályalkalmazásként való felfogását. Szemben az általa bírált moralista ítéletalkotással, az arisztotelészi szemléletmód központi eleme, hogy „a legjobb általánosítások arra vonatkozóan, hogyan kellene viselkednünk, csak az esetek többségében érvényesek”, ha pedig a helyes cselekvés követelményeit egy szabályrendszerre akarnánk egyszerűsíteni, „elkerülhetetlenül olyan esetek bukkanának fel, amelyekben a szabályok mechanikus alkalmazása helytelennek tűnne számunkra” (McDowell, 1978: 336).

Ez a felfogás egyúttal azonban többet is mond Geussnál. Egyfelől, meghatározza, hogyan is kerülnek kiválasztásra egy szituáció releváns tényei a rendelkezésre álló tények parttalan sokaságából: a releváns tények kiválogatása a cselekvő által követett konkrét cél, a politikai vállalkozás szempontja alapján történik. A komplex helyzet tényeinek sokaságából azok kerülnek előtérbe, amelyek ezen jó elérése, megvalósítása (vagy éppen megvalósíthatatlansága) szempontjából relevánsak. Analogikusan érvelve: olyasmiről van szó, amiről a kortárs kísérleti pszichológusok beszélnek az emberi vizuális percepció erőteljes szelektivitása, a célok fókuszált követésekor gyakran fellépő „csőlátás” avagy „figyelmetlenségi vakság” kapcsán (Chabris–Simons, 2010: 1–42.). Ennek nyomán mondhatjuk, a jó ítélőképesség kritériuma az is, hogy szelektálás közben ne szűkítse le *túlzottan* a figyelembe vett tények körét.

Másfelől, ez a felfogás képes számot adni célok (vállalkozások) és körülmények interakciójáról: a körülmények felmérése *visszahat* a cselekvő céljára, jó étellel kapcsolatos felfogására, gazdagabb tartalommal töltve meg azt: a gyakorlati mérlegelés sem McDowell, sem Wiggins, sem Gadamer felfogásában nem egyirányú, deduktív vagy szubszumáló folyamat, amely teljességgel rögzített célokhoz keres eszközöket. A konkrét helyzet tényei interakcióba kerülnek a cselekvő céljával, vállalkozásával, az általa kijelölt jóval, az adott helyzetnek megfelelően *specifikálva* azt. Mindez túlmutat a pusztán instrumentális mérlegelésen, egyúttal pedig pontosabb leírást ad célok és eszközök interakciójáról, mint Geuss szövegei, ezáltal pedig alkalmasabb empirikus esetek elemzésére.

De marad egy fontos kérdés: meddig terjed a körülmények ereje? Mi a helyzet például akkor, ha céljainknak nem találunk megfelelő specifikációt az adott helyzetben? Ha nincsen megfelelő válasz a „hogyan” kérdésre? Egy arisztotelészi alapon lehetséges válasz: fel kell, hogy adjuk az adott célt. A konkrétizálás határesetete a megtagadás.¹³ De mit is jelent az pontosan, hogy nincsen megfelelő „hogyan”? Jelentheti például azt, hogy a célom bármilyen specifikációja *túlzottan* költséges lenne az adott helyzetben, vagy számomra elfo-

gadhatatlan cselekedetet követelne (Price, 2005: 270.), például, egy tervezett nagylelkű cselekedetem másnak okozott igazságtalansággal járna együtt (Russell, 2009: 9). Politikai esetekben nyilván a politikai közösségnek okozott túlzott költségek merülnek fel: ha évek óta az adócsökkentés a célom (amivel ráadásul még kampányoltam is), de az időközben beálló gazdasági válság miatt akár egy komoly, akár egy kisebb mértékű adócsökkentés előreláthatólag az országom fizetéseképtelenségét vonná maga után, észszerű és helyes feladni célokat, és akár átmenetileg adót is emelni. Ezek a példák jól mutatják a gyakorlati mérlegelés arisztotelészi sémájának integrálhatóságát politikai etikai megfontolások tágabb körével.

De visszatérhetünk a Geuss által hivatkozott Blair-példára is: az arisztotelészi séma felől nézve újféle választ kaphatunk arra, miért volt problémás Blair magatartása. Nem „moralizmusa” miatt (ahogy azt a Geuss által többször idézett Blair-mondat sugallja), hanem mert túlzottan korán, a körülmények mérlegelése előtt specifikált egy számára fontos politikai vállalkozást, az Egyesült Államokkal való különleges kapcsolat fenntartását (a különleges kapcsolat fenntartása = Bush Irak-politikájának feltétel nélküli támogatása). Ehhez a konkretizációhoz való ragaszkodása pedig a későbbiekben megakadályozta őt abban, hogy a tömegpusztító fegyverek létrehozásához szükséges bizonyítékok hiányosságait észrevegye (azaz, hogy a körülmények ténylegesen interakcióba kerülhessenek vállalkozásával).¹⁴

A politikai ítélőképességről így kirajzolódó kép alapvetően összefér Geuss korábbi felfogásával, azonban egy tágabb mérlegelési séma keretei közé helyezi azt, pontosabb leírást adva arról, hogyan is hat vissza az ítélőképesség a cselekvés céljára. Mindez nem csak az ítélőképesség működésének pontosabb megértésében segít, hanem egyúttal összekapcsolhatóvá teszi azt a politikai vállalkozásokkal. Mindez megítélésem szerint jobban megfelel az eredeti realista programnak is, amely a politikai cselekvésre vonatkozó megfontolások minél tágabb körének figyelembevételét tűzte ki célul (vö. Williams, 2005a: 73.; 2005b: 12.; ill. Geuss, 2008: 1.).

THUKÜDIDÉSZ ÉS AZ ELŐRELÁTÁS PROBLÉMÁJA

Periklész hasonló szerepet tölt be a „görög realistáknál”, mint Blair Geussnál, csak éppen ellentétes előjellel: míg Blair az ítélőképesség egyik patológiáját hivatott példázni, addig Periklész a kiemelkedő ítélőképesség megtestesítője. Arisztotelész az okosság, a gyakorlati mérlegelés megfelelő működésének példaként említi az athéni politikust (Arisztotelész, 1987: 1140b). Bár említése meglehetősen szűkszavú, Thuküdidész *Peloponnészosi háborújából* világossá válhat, miért is írhatta ezt: Periklész Thuküdidész által visszaadott beszédei egy előzetes politikai vállalkozás (Athén hatalmának és befolyásának megőr-

zése) konkretizálásaként (érdemes vállalni a háborút a rivális Lakedaimónnal) értelmezhetőek, amely a körülményekről adott alapos elemzésre épült. Periklész a két fél gazdasági erőforrásainak, katonai lehetőségeinek, politikai szervezetének részletes elemzése alapján mutatja ki, hogy az athéniak az erősebbek; számos esetlegességgel előre számolva győzi meg őket a háború vállalásának észszerűségéről (Thuküdidész, 2006: I. 140–144.). Később, amikor az athéniakon erőt vesz a háborús fásultság, Periklész nem enged eredeti stratégiájából, és lebeszéli őket a lakedaimóniakkal való béketárgyalásokról. Rendíthetetlenységét, állhatatosságát a körülmények változatlanlanságára alapozza: a háború megnyerésére továbbra is az athéniaknak van jobb esélye (II. 60–62.). Thuküdidész pedig megerősíti Periklész helyzetértékelését: „Annyi – még Periklész számítását is meghaladó – segélyforrás állt az állam rendelkezésére, amelyeknek birtokában, mint ő előre megmondta, nagyon könnyen legyőzhettek volna a peloponnészosziakat ebben a háborúban” (II. 65.). Ez a leírás önmagában is pozitív képet fest Periklészről, azonban utódaival, Kleóonnal és Alkibiadésszal szembeállítva még inkább megmutatkozik kiváló politikai ítélőképessége (vö. Edmunds, 1975; Ober, 1998; 2001; Farrar, 1988; Illés, 2016; *pace* Hawthorn, 2009 és 2014: 62–67.).

A kulcskategória, amelyet Thuküdidész Periklésszel kapcsolatban visszatérően használ, a *gnómé*, amely *A peloponnészoszi háború* két központi antitézisében is szerepel: egyfelől, szemben áll a mérlegelést nélkülöző szenvedélyként, vágyként vagy indulatként értett *orgéval*; másfelől pedig a változásként, meghatározatlanságként értett *tükhével* (Edmunds, 1975; Connor, 1984: 55.). A *gnómé* a külső kontingencia megzabolázását hivatott elvégezni: akaratereje, kitartása által uralkodik a népgyűlés szenvedélyein; stratégiájával pedig a háborús szerencsén. Másképp megfogalmazva: egyszerre van akaratú dimenziója, amely a vállalkozásokhoz való ragaszkodásban áll; és intellektuális oldala, amely elsősorban kalkulációs képességét jelent. A *gnómé* egyaránt magában foglalja a demokratikus stabilitást biztosító állhatatosságot, és a rendkívüli helyzetekben különösen fontos ítélőképességet. Emellett Thuküdidész Periklész-jellemzéséből még több, az ítélőképességgel kapcsolatba hozható elem emelhető ki: a körülmények gondos mérlegelése (amely első, a háborút megelőző beszédében mutatkozik meg a legtisztábban); a stratégiaalkotással szorosán összekapcsolódó előrelátás (*pronoia* – Ober, 1998; *xiüneszisz* – Edmunds, 1975; Geuss, 2005: 226.) képessége, amely az erőforrásokkal való kalkuláció mellett az ellenség terveinek előre látását, és az azokkal kapcsolatos ellenintézkedések megtételét is magában foglalja.¹⁵

Úgy tűnhet tehát, hogy Periklész a kiváló ítélőképesség mintapéldája, és Geuss joggal hivatkozik Thuküdidészre, amikor az ítélőképességet az előrelátással kapcsolja össze (Geuss, 2009: 44.). Mindazonáltal ez a Thuküdidész-értelmezés figyelmen kívül hagy egy döntő fontosságú pontot: azt tudniillik, hogy minden kiválósága ellenére Thuküdidész egyvalamiben mégis elmarasz-

talni látszik Periklést. Mégpedig abban, hogy túlbecsülte saját ítélőképességének és cselekvésének hatalmát a meghatározatlanság, a véletlen, nem kiszámítható események felett. Túl optimista volt, amikor azt gondolta, *gnóméjával* képes teljességgel uralni a *tükhét* (Edmunds, 1975: 17., 208–214.; Williams, 1993: 150.; Orwin, 1994: 205.), és túl kevés teret hagyott stratégiájában a bizonytalansági tényezőknek. Így például nem kalkulált azzal, hogy az Athénban kitörő járvány őt is elragadhatja, nélküle pedig – méltó utód híján – stratégiája könnyen összeomolhat (vö. Ober, 2001: 291–292.).

Mi a politikaelméleti tanulsága ennek a finom thuküdidészi bírálatnak? Úgy vélem, egy lehetséges következtetés, hogy szélsőségesen bizonytalan körülmények között a politikai ítélőképesség és az előrelátás metaforikus összekapcsolása túlzott episztemológiai optimizmust sugároz és teljesíthetetlen elvárásokat támaszthat a cselekvőkkel szemben. A látás-metafora alkalmazása visszatérően megjelenik Geussnál, a már idézett helyeken túl például akkor, amikor a politikai látótér (*political vision*) Blair általi beszűkítéséről (Geuss, 2016: 37.) beszél.¹⁶ Azonban nem csak nála, hanem az ítélőképességgel foglalkozó angolszász politikaelméleti irodalomban is visszatérően találkozhatunk ilyen metaforizálással.¹⁷ Persze, sem általában az érzékeléssel való összekapcsolás, sem pedig konkrétan a látás kiemelt szerepe nem meglepő: éppen Arisztotelész feltételezett szoros kapcsolatot az érzékelés (*aiszthészisz*) és a gyakorlati okosság (*phronészisz*) között. Ahogy pedig arra Gadamer felhívja a figyelmet, a *Metafizika* legelején a látást a többi érzék fölé helyezi, mondván, hogy ez tárja fel a legtöbb különbséget (Gadamer, 2000: 25.).¹⁸

Mindazonáltal, a Periklész-példa alapján legalábbis megkérdőjelezhetőnek tűnik, hogy minden helyzetben a látás lenne a politikai ítélőképesség legmegfelelőbb metaforája. Nem egyértelmű ugyanis, hogy szélsőségesen bizonytalan szituációkban, válsághelyzetekben mindig képes-e a politikai ítélőképesség annyi különbséget feltárni, és olyan messzire tájékozódni, mint azt a látás-metafora sugallja. Metaforikusan: kérdéses, hogy elvárható-e a politikusoktól, hogy tisztán lássanak a „háború ködében”. Amennyiben a tanulmányt érdeklő cselekvési problémát (demokráciák politikusainak válsághelyzetben való tevékenységét) akarjuk elemezni, a látás helyett egy másik metaforával kell megragadnunk az ítélőképesség működését.

A kiegészítésre a legjobb jelölt megítélésem szerint egy másik érzékelési metafora, a tapintásé. A kortárs szerzők közül például Frank Ankersmit hangsúlyozta a tapintás fontosságát Arisztotelésznél (Ankersmit, 2005: 248. skk.), és gondolatai segíthetnek a politikai ítélőképesség realista fogalmának továbbgondolásában.¹⁹ Ankersmit *A lélekről* című műben kifejtett arisztotelészi felfogást az episztemológia „interakciós variánsá”-nak nevezi. A tapintás, szemben a többi érzékszervvel, ténylegesen kapcsolatba kerül azzal, amit megismer: ha kitapintjuk egy váza alakját, a tenyerünk által felvett alak is megváltozik, a tárgy mintegy formál minket. Ehhez hasonló irányba mutatnak Richard Kearney

megjegyzései, amelyeket a tapintásban rejlő kölcsönösség kapcsán tesz. Megérinteni valamit egyidejűleg jelenti, hogy minket is megérint az a valami: a tapintás „az az érzék, amely a leginkább »érzékennyé« tesz a világra”, mely „nyitva tart minket a világ felé” (Kearney, 2015: 20.).

Nem nehéz felfedezni, hogy ezek a leírások jól illeszkednek az ítélőképesség egyik realista kritériumához: a körülmények, a konkrét helyzet adottságai iránti érzékenység a helyzet adottságaival való interakcióként is leírható. Amennyiben ez az interakció végbemegy (mint Periklésznél), beszélhetünk az ítélőképesség megfelelő működéséről; amennyiben nem (mint Blairnél), akkor az ítélőképesség patológiájával van dolgunk. Ennek az interakciónak pedig ugyanúgy formálnia kell a cselekvőt, szerepet kapnia vállalkozásai specifikálásában, mint ahogy tapintó kezünk átveszi a megtapintott váza alakját.

Annak is van jelentősége, hogy tapogatózásról, és nem pusztán tapintásról beszélek. Rendkívüli helyzetben, amikor felgyorsulnak az események, az ítélőképességnek egyfajta meghosszabbított jelen időben kell működnie, újra és újra értékelve a gyorsan változó helyzetet. Ez más időstruktúrát implikál, mint az egyszeri cselekedetet sugalló tapintás; és még inkább különbözött a racionális tervezéstől és az előrelátástól, amelyek feltételezik a lineáris időt, az események kalkulálható alakulását (vö. Palonen, 2003).

Végül, a tapogatózás metaforája még egy fontos ponton lehet hasznos a realisták számára a látás-metafora kiegészítőjeként. Ahogy Geussnál láthattuk, a lehetséges és a lehetetlen közötti határvonal elmosódó, sok esetben nem lehet előzetesen felmérni, hol is húzódik. Nem *látható* előre (vagy éppen optikai csatlódásként jelenhet meg), viszont cselekvés közben ki lehet *tapogatni*. Amennyiben elfogadjuk ezt az érvelést, úgy az ítélőképesség javasolt metaforizálása egy köztes helyet tölthet be Geuss két fogalma, a korlátokat érzékelő előrelátás, illetve a cselekvési kereteket felforgató képzelőerő között. A tapogatózás-ként felfogott ítélőképesség úgy lehet képes a cselekvő mozgásterét növelni, hogy közben nem alakítja át alapvetően környezetét.

Egy közismert modern történelmi példa, Churchill kitarása a náci Németországgal szemben talán segíthet megvilágítani ez utóbbi pontot. 1940 májusában, ahogy több történész is leírja, valószínűbbnek tűnt, hogy a náci Németországgal szembeni brit ellenállás kudarcba fog fulladni (vö. pl. Ferguson, 2003: 6. fejezet; Jenkins, 2005: II. 64.); Churchill 1940 nyarán „még azt sem látta, hogyan kerülhetné el Britannia a vereséget” (Gilbert, 2004). Erről tanúskodnak kormányalakítási megbízása átvétele után testőrének mondott, sokat idézett szavai: „Remélem, nincs túl késő. Nagyon félek attól, hogy mégis.” Magatartását, kitarását ebből adódóan gyakran szokás pusztán „bulldog-mentalitás”-nak tekinteni, amely inkább következett Churchill habitusából, semmint jó ítélőképességéből. John Lukacs azonban bírálja ezt a képet (Lukacs, 2002: 94), az ő és Martin Gilbert elemzései (Lukacs, 1993; 1999; Gilbert, 2000; 2004) pedig meggyőzően mutatják ki, hogy Churchill pontosan figyelemmel követ-

te a körülmények alakulását, a németek csapatmozgásaitól a repülőgép- és hadianyaggyártás számain keresztül az Egyesült Államok jövőbeni lehetséges magatartásáig. Ennek alapján úgy érezte, hogy amennyiben az esélyek nem is kedvezőek, az ellenállás az adott pillanatban mégsem teljességgel reménytelen. Májustól kezdődően valóban sok függött a britek teljesítményétől (sikeres dunkerque-i evakuáció, a repülőgépgyártás felfuttatása, később az angliai csatában való helytállás, stb.), az amerikai segítségtől és a németek magatartásától (dunkerque-i kudarc, az azonnali invázió elhalasztása). Ha a kudarc fenyegetése érezhető is volt, az események végkimenetele nem volt előre látható. Mondhatjuk: Churchill ítélőképessége a lehetőségek fokozatos kitapogatásáról szólt a „háború ködében”. Ez a példa jól szemlélteti, hogy a tapogatózás-metaphora az ítélőképesség egy másik dimenziója felé mutat, mint a *tükhét* előrelátással magabiztosan uráló *gnómé* periklészi felfogása, és képes lehet érdemben kiegészíteni azt.

KONKLÚZIÓ

Visszatérve a tanulmány elején felvetett kérdésre: hogyan érdemes tehát elképzelnünk a politikai ítélőképességet egy demokráciában, válsághelyzet idején? Egy képpel összefoglalva: mint az előzetes vállalkozások által kijelölt irányba való tapogatózást, amelynek során a cselekvő egyidejűleg tartja észben hosszú távú céljait, és követi pontosan figyelemmel az események változását, amelyek végső esetben vállalkozása feladásához is vezethetik. Ez a kép két ponton egészítheti ki Geuss ítélőképesség-felfogását.

Az első a célok és a körülmények viszonya. Egyfelől, az itt körvonalazott felfogás számot vet azzal az igénnyel, hogy a körülményekhez való alkalmazkodás mellett egy demokrácia stabil működéséhez szükség van a politikai vezetők cselekvésének bizonyos fokú kiszámíthatóságára, arra, hogy hosszabb távú, demokratikusan legitimált vállalkozásaikhoz a rövidtávú nehézségek ellenére is ragaszkodjanak (Sabl, 2002). Bár éppen egy válsághelyzet kényszeríthet egy politikust arra, hogy egy-egy ilyen vállalkozását feladja, ezt nem szabad könnyű szívvel, ellenállás és a „falak kitapogatása” nélkül tennie, különben közel kerülne a machiavelliánus rugalmasság álláspontjához, amely szerint a politikusnak „[a]szerint kell [...] cselekednie, ahogy a szél fúj, ahogy a szerencse változásai parancsolják” (Machiavelli, 2006: 18. fejezet). Ebbe a felfogásba pedig aligha integrálható a demokratikus stabilitás igénye. Másfelől, a gyakorlati mérlegelés arisztotelészi sémája és annak egyes értelmezései segíthetnek pontosabban megértenünk, hogyan is kerülnek interakcióba a politikai vezető céljai (vállalkozásai) a körülményekkel. Ezek az elméleti munkák, illetve Thuküdidésznek a peloponnészoszi háború kezdeti időszakáról adott leírása ezen a ponton hasznos kiegészítői lehetnek Geuss felfogásának, a „moralizmus” elleni polémia helyett a pozitív elméletalkotás irányába fordítva fi-

gyelmünket. Megszemélyesítve a problémát: így jutunk el Tony Blairtól és az ő moralistának tűnő kijelentésétől Periklészhez és egy konkrét cselekvési probléma realista nézőpontú leírásához.

A másik pont, ahol az ítélőképesség itt vázolt felfogása kiegészítheti a Geuss-féle koncepciót, szintén kapcsolódik Periklész alakjához. Thuküdidész finom Periklész-kritikája nyomán felfedezhetjük az ítélőképesség látás-metaforájának korlátait: miközben válsághelyzetekben is kívánatos a vállalkozásokhoz való állhatatos ragaszkodás, a megnövekedett komplexitás és kiszámíthatatlanság (a „háború köde”) nagymértékben megnehezíti az események alakulásának előrelátását és a tervezést. Periklész túljárhat a lakedaimóni király eszén, de a *tükhét* teljességgel uralni lehetetlen. A problémára, amelyet Thuküdidész felvet, a tapogatózás metaforáját felhasználva kíséreltem meg egy lehetséges választ adni, amellet érvelve, hogy ez pontosabban képes megragadni a politikai ítélőképesség válsághelyzetben való működését, és ezáltal fontos kiegészítője lehet a látás-metaforának.

Thuküdidész és Arisztotelész írásai más-más módon járultak hozzá a válsághelyzetben való ítélőképesség tárgyalásához. Előbbi kérdésekkel, illetve Periklészről adott elemzésével, amely kiválóan illusztrálja „realista és empirista” (Geuss, 2005: 230.) gondolkodásmódját; utóbbi pedig mai értelemben vett elméletalkotóként, a gyakorlati mérlegelésről alkotott elméleti keretével (amelyet ebben a szövegben Arisztotelész-értelmezők közvetítésével rekonstruáltam). Hozzájárulásuk a politikai ítélőképesség témájának tárgyalásához jól mutatja, hogy a klasszikus athéni gondolkodással, konkrétan a „görög realisták”-kal folytatott dialógus – amelyre számtalan kortárs realista szerzőnél (Williams, Geuss, Philp, Sabl, Galston) találunk példát – még hosszan folytatható.

JEGYZETEK

- ¹ Az írás 2019-ben megvédett doktori disszertáció egy rövidített és átdolgozott fejezete. Köszönettel tartozom mindazoknak, akik az írás korábbi változataihoz értékes kritikai megjegyzéseket fűztek: mindenekelött Szűcs Zoltán Gábornak; továbbá Ambrus Lorándnak, Balázs Zoltánnak, Gyulai Attilának, Horváth Szilviának, Hörcher Ferencnek, Körösnéyi Andrásnak, Metz Rudolfnak, Schultz Nórának, illetve a *Politikatudományi Szemle* két anonim opponensének. Az érvelés fennmaradó gyengeségei természetesen kizárólag engem terhelnek.
- ² Freeden talán túl szigorú, ám fontos problémára tapint, amikor megjegyzi: Geuss „valódi politikára” való hivatkozásai ellenére „keveset találhatunk a politikai gondolkodás tényleges világából az érvelésében” (Freeden, 2013: 55.). Freeden számára, ahogy számomra is, a „valódi politika” világa mindenekelött az empirikus esetek elemzése révén tárul fel.
- ³ Geuss visszatérő célpontja az ítélőképességgel kapcsolatos írásaiban Kant munkássága, és kétségkívül vannak olyan kanti szöveghelyek, amelyeket illetően kritikája célba talál. Az, hogy mit

parancsol a kategorikus imperatívusz, azaz, hogy mit kell tennünk autonóm morális cselekvőként, Kant szerint még „a legközönségesebb értelem számára is egészen egyszerűen, további megfontolás nélkül belátható” (A *gyakorlati ész kritikáját* idézi: Beiner, 1983: 64.). Ahogy Beiner írja: a morális kötelesség esetében nincs szükség gondos mérlegelésre, mivel a kategorikus imperatívusz parancsai mindenki számára azonnal hozzáférhetőek. Amennyiben pedig a kötelesség ilyen egyértelműen eligazít mindenkit, a kivételes személyek állítólagos kivételes ítélőképességére sincs szükség. A gyakorlati okosság arisztokratikus eszményével Kant a kötelesség demokratizmusát szegezi szembe (Beiner, 1983: 66.). Az azonban már más kérdés, mennyiben tekinthető Geuss kritikája tágabban érvényesnek Kant munkásságára, ugyanis teljességgel figyelmen kívül hagyja például az *Ítéleőrő kritikájában* a reflektáló ítélőőrőről adott elemzését. Utóbbi akkor érvényesül, amikor nincsen előzetesen adott általános, amely alá a különöst szubszumálni lehetne, amikor „csak a különös adott, és az ítélőőrőnek ehhez kell megtalálni az általánost” (Kant, 2003: 88.; vö. Papp, 2010: 189–203.).

- ⁴ Geuss írásaiban a lehetetlen felé nyúlást, a konformizmusból való kitorést elsősorban a képzelőerő (*imagination*) teszi lehetővé, amely képes új alternatívákat alkotni (Geuss, 2009; 2010c; 2010d), ezáltal kiegészítve az ítélőképesség működését: míg az ítélőképesség nem forgatja fel az ítéletalkotás kereteit, nem alakítja át a cselekvés kontextusát, addig a képzelőerő képes lehet erre.
- ⁵ Érdeemes megjegyezni: aligha minden realista ennyire radikális. Bernard Williamsnél például az emberi jogok legnyilvánvalóbb megsértését azonosító szabály („*quod semper, quod ubique, quod ab omnibus creditum est*” – Williams, 2005a: 63., 74.) ad egy univerzális horizontot, és az ebbe a szabályba nem ütköző esetekben kap teret a politikai ítélőképesség. Számomra úgy tűnik, Geuss kritikái pozíciójából az emberi jogi érvelés ennél alapvetőbb elutasítása rajzolódik ki: értelmezésében az ilyen érvek „ütőkártyaként” funkcionálnak használóik kezében, amellyel megakasztják a politikai folyamatot (Geuss, 2013).
- ⁶ Ahogy arra több helyütt rámutat, a „cselekvés kontextusa” a lehető legtágabban értendő, „nyitott fogalom”, amelybe történeti, intézményi, és egyéb tényezők is beletartozhatnak (Geuss, 2009: 31–32., 35.; 2016: 34.).
- ⁷ Érdeemes megemlíteni, hogy Geuss Thuküdidészt a realista gondolkodás egyik mintapéldájának tekinti (lásd Geuss, 2005).
- ⁸ Ez Lévi-Strauss klasszikus leírása, amelyre Geuss is hivatkozik az idézett helyen (vö. Lévi-Strauss, 1966: 16–22.). A *bricoleur*höz hasonló figura a *flâneur* vagy *boulevardier*, aki állandóan megváltoztatja sétájának irányát, amikor valamilyen érdekes látnivalót vél felfedezni (Taleb, 2012).
- ⁹ Külön köszönettel tartozom Schultz Nórának, hogy erre felhívta a figyelmemet. – Vö. Lévi-Strauss *bricolage*-definíciójával: „az ugyanazon nyersanyagokból való folyamatos újjáépítésben mindig korábbi célok játsszák az eszközök szerepét” (Lévi-Strauss, 1966: 21.).
- ¹⁰ Ugyanezt a problémát fogalmazza meg Balázs Zoltán a politikai hivatás kapcsán: korántsem egyértelmű, hogy a politikusi hivatásnak mi is a belső célja (Balázs, 2007: 194.).
- ¹¹ Sabl demokratikus állhatatosság elméletét helyütt csak érinteni tudom, ehhez magyarul bővebben lásd Szűcs, 2016. Bár Sabl kritizálja Bernard Williams karakterről és vállalkozásokról alkotott felfogását (Williams, 1981; Sabl, 2002: 26–27.), a két felfogás érvelésem szempontjából

ugyanabba az irányba mutat: a politikai cselekvőt a demokratikus politika legalább bizonyos mértékig kiszámítható szereplőjévé tenni.

- ¹² Ahogy egyik opponensem rámutatott, az Arisztotelészre való hivatkozás felvet egy fontos kérdést: mennyiben is sajátos a politikai ítélőképesség működése, amennyiben a gyakorlati mérlegelésről leírt arisztotelészi gondolatok alkalmazhatóak rá? Úgy vélem, az ítélőképesség fogalma mentén aligha alapozható meg a politika radikális autonómiája (értve ez alatt etika és politika egymás ellen való kijátszását): annak sajátosan politikai voltát sokkal inkább tárgyában (a mérlegelésben szereplő célok specifikus tartalma, közösségi vonatkozásai), a körülmények megismerésének módjában (politikai tanácsadók, szakértők, párttársak véleményének bevonása a kérdésbe) kereshetjük. Mindezek azonban nem érintik a gyakorlati mérlegelés arisztotelészi sémáját; erkölcsi és politikai ítélőképesség ennek eltérő konkretizációi (vö. Steinberger, 1993: 298–299.). Úgy vélem, ez a felfogás közel áll az etika és a politika viszonyának williamsi felfogásához, amely sokkal kevésbé etika és politika, mintsem ezen kettő és a „moralitás-rendszer” között lát feszültséget. Ahogy Hall és Sleat írják: „annak, hogy a politika nem lehet alkalmazott etika, egyik oka, hogy az etika sem lehet alkalmazott etika” (Hall és Sleat, 2017: 280.). Arisztotelész itt elemzett megfontolásai éppen azért lehetnek érdekesek a politikai realizmus számára, mert az etikához és tágabban a gyakorlati tevékenységhez kapcsolódó mérlegelés egy, a moralitás-rendszerétől eltérő vízióját képviselik.
- ¹³ „Az a mérlegelésből adódó felfedezés, hogy létezik vagy nem létezik válasz a »hogyan« kérdésre, azonos azzal a felfedezéssel, hogy O [azaz a cselekvő célja – I. G.] követendő-e abban a helyzetben” (Broadie, 1991: 241.).
- ¹⁴ Ahogy köztudott, Blair gyakorlatilag biankó csekket adott Bushnak már 2002 júliusában („Tudd, George, hogy akármilyen döntésre is jutsz, veled vagyok.”), és az amerikai elnökkel való bármiféle konfrontációtól óvakodott (Seldon, Snowdon és Collings 2008, 4. és 6. fejezet). A feltétel nélküli támogatás nem volt szükségszerű konkretizáció, sokkal inkább Blair kognitív stílusának (Dyson, 2009: 114–116.) és ezzel összefüggő rossz ítélőképességének következménye. Amennyiben elfogadjuk ezt az olvasatot, úgy Blair magatartása erős hasonlóságot mutat az ítélőképesség Daniel Kahneman által leírt egyik fogyatékoságával, amikor korlátozott információ alapján ugrunk a következtetésekhez, mivel nem akarjuk, hogy „a további információ elrontsa a történetünket” (Kahneman, 2011: 7. fejezet).
- ¹⁵ Például: Periklész előre látja, hogy Arkhidamosz lakedaimóni király az ő földjét nem fogja feladni, és előre kijelenti, hogy amennyiben így lesz, a városnak adja azt; ezáltal elkerüli, hogy az athéniak szemében gyanúba keveredjen (Thuküdidész, 2006: II. 13.; Connor, 1984: 54. skk.).
- ¹⁶ Megjegyzendő: fentebb, a „figyelmetlenségi vakság” kapcsán én is használtam a vizuális percepciót az ítélőképesség analógiájaként.
- ¹⁷ Csak néhány további példa: az ítélőképességet visszatérően írják le a szituáció olvasásaként (vö. pl. Berlin, 1996; Russell, 2009: 21.), komponenseként megnevezésre kerül a belátás (*insight*) és az előrelátás (*foresight*) (vö. pl. Steinberger, 1993: 227. skk.; Berlin, 1996).
- ¹⁸ Emellett érdemes megemlíteni, hogy a *phronészisz* egyik alkotórésze, a *nousz* kapcsán is előkerül a vizuális percepció a *Nikomakhoszi Etikában* (Arisztotelész, 1987: 1143b; Russell, 2009: 22.).
- ¹⁹ Haszonnal forgathatók még a témában azok az újabb Arisztotelész-értelmezések, amelyek a tapintás érzékében rejlő intelligenciát hangsúlyozzák (Kearney, 2015; Alloa, 2015).

IRODALOM

- Alloa, Emmanuel (2015): Getting in Touch: Aristotelian Diagnostics. In: Kearney, Richard–Treanor, Brian (eds.): *Carnal Hermeneutics*. New York, Fordham University Press. 195–213. <https://doi.org/10.1515/9780823265916-014>
- Ankersmit, F. R. (2005): *Sublime Historical Experience*. Stanford University Press.
- Arisztotelész (1987): *Nikomakhoszi etika*. Ford. Szabó Miklós. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Balázs Zoltán (2007): *Politikai értékelmélet*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Beiner, Ronald (1983): *Political Judgment*. The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.4324/9780203706077>
- Berlin, Isaiah (1996): Political Judgement. In: Uő: *The Sense of Reality. Studies in Ideas and their History*. New York, Farrar, Straus and Giroux. 40–53.
- Berlin, Isaiah (2013): The Pursuit of the Ideal. In: Uő: *The Crooked Timber of Humanity. Chapters in the History of Ideas*. Princeton–Oxford, Princeton University Press. 1–20. <https://doi.org/10.1515/9781400847815-004>
- Bourke, Richard–Geuss, Raymond (2009): Introduction. In: Bourke, Richard–Geuss, Raymond (eds.): *Political Judgement. Essays for John Dunn*. Cambridge University Press. 1–26. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511605468.001>
- Broadie, Sarah (1991): *Ethics with Aristotle*. New York–Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/0195085604.001.0001>
- Chabris, Christopher és Daniel Simons (2010): *The Invisible Gorilla. And Other Ways Our Intuitions Deceive Us*. New York, Crown Publishers.
- Connor, W. Robert (1984): *Thucydides*. Princeton, Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400820047>
- Dunn, John (2000): *The Cunning of Unreason. Making Sense of Politics*. Basic Books.
- Dyson, Stephen Benedict (2009): *The Blair Identity. Leadership and Foreign Policy*. Manchester, Manchester University Press. <https://doi.org/10.7765/9781847792907>
- Edmunds, Lovell (1975): *Chance and Intelligence in Thucydides*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674330795>
- Farrar, Cynthia (1988): *The Origins of Democratic Thinking. The Invention of Politics in Classical Athens*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511552489>
- Ferguson, Niall (2003): *Empire: The Rise and Demise of the British World Order and the Lessons for Global Power*. New York, Basic Books.
- Frede, Dorothea (2016): Aristotle's Virtue Ethics. In: Besser–Jones, Lorraine–Slote, Michael (eds.): *The Routledge Companion to Virtue Ethics*. New York–London, Routledge. 17–29. <https://doi.org/10.4324/9780203071755-9>
- Freeden, Michael (2013): *The Political Theory of Political Thinking: The Anatomy of a Practice*. Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199568031.001.0001>
- Gadamer, Hans-Georg (1984): Igazság és módszer. Ford. Bonyhai Gábor. Budapest, Gondolat.
- Gadamer, Hans-Georg (2000): A hallásról. Ford. Simon Attila. *Vulgo*, 2/3–4–5. 25–30.

- Galston, William A. (2005): Value Pluralism and Political Means: Toughness as a Political Virtue. In: *Uő: The Practice of Liberal Pluralism*. Cambridge University Press. 75–94. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511614200.005>
- Galston, William A. (2010): Realism in Political Theory. *European Journal of Political Theory*, 9/4. 385–411. <https://doi.org/10.1177/1474885110374001>
- Geuss, Raymond (2001): *History and Illusion in Politics*. Cambridge University Press.
- Geuss, Raymond (2005): Thucydides, Nietzsche, and Williams. In: *Uő: Outside Ethics*. Princeton–Oxford, Princeton University Press. 219–233. <https://doi.org/10.1515/9781400826933.219>
- Geuss, Raymond (2008): *Philosophy and Real Politics*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400835515>
- Geuss, Raymond (2009): What is political judgement? In: Bourke, Richard–Geuss, Raymond (eds.): *Political Judgement*. Essays for John Dunn. Cambridge University Press. 29–46. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511605468.002>
- Geuss, Raymond (2010a): Moralism and Realpolitik. In: *Uő: Politics and the Imagination*. Princeton–Oxford, Princeton University Press. 31–42. <https://doi.org/10.2307/j.ctt7t8mt.7>
- Geuss, Raymond (2010b): On the Very Idea of a Metaphysics of Right. In: *Politics and the Imagination* i.m. 43–60. <https://doi.org/10.2307/j.ctt7t8mt.8>
- Geuss, Raymond (2010c): Preface. In: *Politics and the Imagination*. i.m. vii–xiii. <https://doi.org/10.1515/9781400832132.vii>
- Geuss, Raymond (2010d): The Actual and Another Modernity. Order and Imagination in Don Quixote. In: *Politics and the Imagination* i.m. 61–80. <https://doi.org/10.2307/j.ctt7t8mt.9>
- Geuss, Raymond (2013): Human Rights: A Very Bad Idea. Interview of Raymond Geuss by Lawrence Hamilton for *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*. *Theoria*, 60/2. 83–103. <https://doi.org/10.3167/th.2013.6013505>
- Geuss, Raymond (2014a): Marxism and the Ethos of the Twentieth Century. In: *Uő: A World without Why*. Princeton University Press. 45–67. <https://doi.org/10.1515/9781400848485-004>
- Geuss, Raymond (2014b): The Loss of Meaning on the Left. In: *Uő: A World without Why*. Princeton University Press. 91–111. <https://doi.org/10.1515/9781400848485-006>
- Geuss, Raymond (2016): Realism and the Relativity of Judgment. In: *Uő: Reality and Its Dreams*. Cambridge–London, Harvard University Press. 25–50. <https://doi.org/10.4159/9780674968936-002>
- Gilbert, Martin (2000): *Churchill: A Life*. Pimlico.
- Gilbert, Martin (2004): *Winston Churchill's War Leadership*. New York, Vintage.
- Hawthorn, Geoffrey (2009): Pericles' unreason. In: *Political Judgement*. Essays for John Dunn. Ed. by Richard Bourke and Raymond Geuss. Cambridge University Press. 203–228. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511605468.008>
- Hawthorn, Geoffrey (2014): Thucydides on Politics: Back to the Present. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9781139856522>
- Illés Gábor (2016): Thuküidész: a személyiség hatása a politikai vezetésre. In: *A hatalom kódéiben. Bevezetés a realista politikaelméletbe*. Szerk. Szűcs Zoltán Gábor és Gyulai Attila. Budapest, L'Harmattan Kiadó. 172–185.
- Jenkins, Roy (2005): *Churchill*. Ford. Magyarics Tamás. Budapest, Európa.

- Jenkins, Mark P. (2006): Bernard Williams. *Acumen*. <https://doi.org/10.1017/upo9781844653195>
- Kahneman, Daniel (2011): *Thinking, Fast and Slow*. Farrar, Straus and Giroux.
- Kant, Immanuel (2003): *Az ítélőerő kritikája*. Ford. Papp Zoltán. Budapest, Osiris Kiadó – Gond-Cura Alapítvány.
- Kearney, Richard (2015): *The Wager of Carnal Hermeneutics*. In: *Carnal Hermeneutics*. Ed. by Richard Kearney and Brian Treanor. New York, Fordham University Press. 15–56. <https://doi.org/10.5422/fordham/9780823265886.003.0001>
- Lévi-Strauss, Claude (1966): *The Savage Mind*. London, Weidenfeld and Nicolson.
- Lukacs, John (1993): *A párviadal: a nyolcvannapos párbaj Churchill és Hitler között, 1940. május 10. – július 31.* Ford. Mészáros Klára. Budapest, Európa.
- Lukacs, John (1999): *Five Days in London, May 1940*. New Haven – London, Yale University Press.
- Lukacs, John (2002): *Churchill: Visionary, Statesman, Historian*. New Haven – London, Yale University Press.
- Machiavelli, Niccolò (2006): *A fejedelem*. Ford. Lutter Éva. Budapest, Cartaphilus.
- McDowell, John (1979): *Virtue and Reason*. *The Monist*, 62/3. 331–350. <https://doi.org/10.5840/monist197962319>
- McDowell, John (2009): *Deliberation and Moral Development in Aristotle's Ethics*. In: *Uó: The Engaged Intellect. Philosophical Essays*. Cambridge–London, Harvard University Press. 41–58.
- Ober, Josiah (1998): *Political Dissent in Democratic Athens. Intellectual Critics of Popular Rule*. New Jersey, Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400822713>
- Ober, Josiah (2001): *Thucydides Theoretikos/Thucydides Histor: Realist Theory and the Challenge of History*. In: McCann, David–Strauss, Barry S. (eds.): *War and Democracy. A Comparative Study of the Korean War and the Peloponnesian War*. Armonk–London, A. E. Sharpe. 273–306.
- Orwin, Clifford (1994): *The Humanity of Thucydides*. Princeton, Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv15r575s>
- Palonen, Kari (2003): *Four Times of Politics: Policy, Polity, Politicking, and Politicization*. *Alternatives*, 28/2, 171–186. <https://doi.org/10.1177/030437540302800202>
- Papp Zoltán (2010): *Elidőzni a szépnél. Kant esztétikájáról*. Budapest, Atlantisz Kiadó.
- Philp, Mark (2007): *Political Conduct*. Cambridge–London, Harvard University Press.
- Philp, Mark (2010): *What is to be done? Political theory and political realism*. *European Journal of Political Theory*, 9/4, 466–484. <https://doi.org/10.1177/1474885110374010>
- Price, A. W. (2005): *Aristotelian Virtue and Practical Judgment*. In: Christopher Gill (ed.): *Virtue, Norms, and Objectivity*. Oxford, Clarendon Press. 257–278.
- Rossi, Enzo–Sleat, Matt (2014): *Realism in Normative Political Theory*. *Philosophy Compass*, 9/10, 689–701. <https://doi.org/10.1111/phc3.12148>
- Russell, Daniel C. (2009): *Practical Intelligence and the Virtues*. Oxford, Clarendon Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199565795.001.0001>
- Sabl, Andrew (2002): *Ruling Passions: Political Offices and Democratic Ethics*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400825004>
- Seldon, Anthony–Snowdon, Peter–Collings. Daniel (2008): *Blair Unbound*. Simon & Schuster Pocket Books (e-book).
- Steinberger, Peter J. (1993): *The Concept of Political Judgment*. The University of Chicago Press.

- Szűcs Zoltán Gábor (2016): A standardok problémája a realista politikaelméletben. *Politikatudományi Szemle*, 25/4., 84–104.
- Szűcs Zoltán Gábor (2017): *A politika lelke. A politikai realizmus elméleti és eszmetörténeti nézőpontból*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Szűcs, Zoltán Gábor (2018): Aristotle's realist regime theory. *European Journal of Political Theory*, 19/2. 228–249. <https://doi.org/10.1177/1474885118806087>
- Taleb, Nassim Nicholas (2012): *Antifragile*. Random House.
- Thuküdidész (2006): *A peloponnészoszi háború*. Ford. Muraközy Gyula. Budapest, Osiris Kiadó.
- Wiggins, David (1975/76): Deliberation and Practical Reason. *Proceedings of the Aristotelian Society*, New Series, 76. 29–51. <https://doi.org/10.1093/aristotelian/76.1.29>
- Williams, Bernard (1981): Persons, character and morality. In: Uő: *Moral Luck. Philosophical Papers 1973–1980*. Cambridge University Press. 1–19. <https://doi.org/10.1017/cbo9781139165860.002>
- Williams, Bernard (1993): *Shame and Necessity*. Berkeley, University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520915282>
- Williams, Bernard (2005a): Human Rights and Relativism. In: Uő: *In the Beginning was the Deed. Realism and Moralism in Political Argument*. Princeton–Oxford, Princeton University Press. 62–74. <https://doi.org/10.1515/9781400826735>
- Williams, Bernard (2005b): Realism and Moralism in Political Theory. In: Uő: *In the Beginning was the Deed. Realism and Moralism in Political Argument*. Princeton–Oxford, Princeton University Press. 1–17. <https://doi.org/10.1515/9781400826735>